

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.97>

ДОПИТ ВЛАДНИХ СУБ'ЄКТІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Мирошніченко Ю.М.,
кандидат юридичних наук,
суддя Мукачівського міськрайонного суду
Закарпатської області
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9114-1495>

Мирошніченко Ю.М. Допит владних суб'єктів досудового розслідування під час судового провадження.

Метою дослідження, результати якого наводяться в пропонованій статті, полягала у розв'язанні проблеми допиту в судовому засіданні осіб, котрі вели досудове розслідування. Насамперед слід було визначитися зі статусом слідчого в суді, який розглядає справу щодо розслідуваного ним правопорушення. У цьому зв'язку автор дійшов висновку, згідно з яким функція слідчого як представника сторони обвинувачення завершується із закінченням досудового розслідування. В судовому засіданні слідчий допитується як свідок обвинувачення з дотриманням усіх правил допиту свідка, зокрема й права не свідчити проти себе.

В статті наголошується на необхідності самої пильної уваги до досвіду країн Західного світу щодо використання в судовому провадженні доказового потенціалу показань осіб, причетних до кримінальних розслідувань з метою удосконалення національного судочинства. Висвітлюються основні рекомендації західних криміналістів щодо тактики допиту співробітників правоохоронних органів, причетних до розслідування злочину, справа щодо якого знаходиться на розгляді суду.

В результаті проведеного дослідження автор констатує, що впровадження у національне законодавство таких понять, як пряий і перехресний допит або навідне запитання означало початок «гри» за новими правилами, які теорія та практика українського судочинства так і не спромоглися сформулювати і якимось чином формалізувати. Ще очевиднішим є те, що якщо новий порядок нами запозичений, то немає серйозних причин, з яких варто було б нехтувати перевіреними століттями правилами його функціонування. Нема потреби повторювати той самий історичний шлях, щоб переконатися в їхній розумності та ефективності. З огляду на це слід розробити та впровадити в практику відповідні змагальній парадигмі правила судового допиту, зокрема суб'єктів досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий допит, допит слідчого.

Myroshnychenko Yu.M. Interrogation of power subjects of pre-trial investigation during court proceedings.

The purpose of the study, the results of which are given in the proposed article, was to solve the problem of interrogation in court session of persons who conducted pre-trial investigation. First of all, it was necessary to determine the status of the investigator in the court considering the case of the offense under investigation. In this regard, the author came to the conclusion that the function of the investigator as a representative of the prosecution ends with the completion of the pre-trial investigation. At the hearing, the investigator is interrogated as a prosecution witness in compliance with all the rules of interrogation of the witness, including the right not to testify against himself.

The article emphasizes the need for the most close attention to the experience of the countries of the Western world regarding the use in court proceedings of the evidentiary potential of the testimony of persons involved in criminal investigations in order to improve national justice. Highlights the main recommendations of Western criminologists on the tactics of questioning law enforcement officers involved in the investigation of a crime, the case against which is under consideration by the court.

As a result of the study, the author states that the introduction of concepts such as direct and cross-examination or a leading question into national legislation meant the beginning of the "game" according to new rules, which the theory and practice of Ukrainian legal proceedings did not manage to formulate and somehow formalize. Even more obvious is that if the new order is borrowed by us, then there are no serious reasons why it would be worth neglecting the rules of its functioning proven for centuries. There is no need to repeat the same historical path to make sure they are reasonable and effective. In view of this, it is necessary to develop and put into practice the

rules of judicial interrogation corresponding to the adversarial paradigm, in particular the subjects of pre-trial investigation. to the adversarial paradigm, in particular the subjects of pre-trial investigation.

Key words: criminal proceedings, judicial interrogation, interrogation of the investigator.

Постановка проблеми. Допит є найпоширенішою та найскладнішою судовою дією, що полягає в отриманні від підсудних, потерпілих, свідків відомостей про обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Його складність визначається психологічною напруженістю гласного та відкритого змагального процесу динамічного колективного дослідження показань про обставини події більш віддаленої за часом порівняно з досудовим розслідуванням. Подолання цих складнощів потребує від особи, що веде допит, наявності відповідних криміналістичних знань, відсутність яких не може компенсувати один лише практичний досвід. Як єдиний засіб отримання показань, допит повинен проводитися з дотриманням вимог процесуального закону та науково-криміналістичних рекомендацій, поєднання яких забезпечує захист прав і законних інтересів допитуваного, з одного боку, та отримання максимального пізнавального результату, з іншого боку.

Стан опрацювання. Тактичні та психологічні особливості судового допиту та його види розглядалися у роботах Л.Ю. Ароцкера, В.Л. Васильєва, В.К. Весельського, М.Й. Вільгушинського, І.І. Когутич, В.О. Коновалової, В.Ю. Шепітька, О.В. Кобенка, М.І. Порубова, К.В. Проніна та інших авторів, дослідження яких здебільшого відносяться або до радянського періоду розвитку криміналістики, або до етапу, що передував уведенню в дію КПК України 2012 року. Звісно, ця обставина жодним чином не применшує значущості попередніх наукових здобутків для формування теоретичних підвалин тактики судового допиту. Проте чинний закон суттєво змінив процесуальний порядок проведення цієї пізнавальної дії, що визначає актуальність подальшого розроблення даного напрямку криміналістичної тактики.

Мета дослідження, результати якого наводяться в пропонованій статті, полягала у розв'язанні проблеми допиту в судовому засіданні осіб, які вели досудове розслідування.

Виклад основних положень. Нагальним питанням судової практики залишається допит слідчого, котрий здійснював розслідування кримінального правопорушення, справа щодо якого знаходиться у провадженні суду. Одні науковці висловлюються проти проведення допиту в судовому засіданні слідчого (співробітника оперативного підрозділу) [1, с. 13-14], інші навпаки вважають його доцільним [2, с. 31-32]. Західна

традиція, незалежно від того чи йдеться про держави романо-германської (континентальної) або англосаксонської (прецедентної) системи права, передбачає можливість таких допитів, а судова практика демонструє необхідність використання показань співробітників правоохоронних органів у переважній більшості випадків розгляду кримінальних справ.

Німецькі дослідники відзначають дві ситуації, в яких поліціанта допитують як свідка у суді: або поліціант сам спостерігав за тим, що відбувається, або він проводив розслідування [3, с. 41]. У першому випадку отримання свідчення поліціанта мало чим відрізняється від допиту будь-якого іншого свідка-очевидця. Натомість як службовець, який вів слідство, поліціант допитується про хід розслідування, слідчий процес, про доведеність злочину, дотримання формальностей, а в передбачених законом випадках про показання обвинуваченого або свідків на досудовому слідстві [3, с. 45-46].

У судах США також повсюдно практикується допит посадової особи поліції або слідчого, котрим у ході службової діяльності стали відомі обставини злочину, хоча б вони й не були свідками самої події [4, с. 128]. На думку американських фахівців, ефективний прямий допит слідчого є важливою частиною кожного судового розгляду, який закладає основу для оцінки судом усіх кроків, пов'язаних з ретельним, професійним і неупередженим розслідуванням [5, с. 28].

За підсумками проведеного нами анкетування 59,6 % опитаних суддів вважають допустимим допит суб'єкта досудового розслідування (слідчого, оперативного співробітника) як свідка. Водночас на питання щодо типових причин виникнення ситуацій, які потребують допиту слідчого, співробітника оперативного чи іншого підрозділу правоохоронного органу, відповіді розподілилися таким чином:

- а) перевірка дотримання процесуального порядку отримання наданих суду доказів – 52,8 %;
- б) бажання захисту дискредитувати докази у справі та домогтися звільнення підсудного від відповідальності шляхом підриву довіри до слідства – 22,5 %;
- в) намагання прокурора надати суду значущі для кримінального провадження відомості щодо обстановки на місці події злочину, обставин затримання обвинуваченого тощо – 20,8 %.

На відміну від законодавства західних країн, де співробітник поліції як свідок у кримінальному процесі є не стороною процесу, а особистим доказом [3, с. 41], стаття 3 КПК України ставить слідчого на сторону обвинувачення. Відтак може виникнути сумнів щодо обґрунтованості попередження його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві свідчення й за відмову від давання показань.

Деякі суперечності виникають і в разі допиту слідчого за заявою підсудного про застосування незаконних методів розслідування, коли слідчий фактично потрапляє у становище підозрюваного, від якого вимагають докази власної невинуватості, що не узгоджується з принципами кримінального судочинства. Також можливі застереження щодо балансу прав і можливостей сторін кримінального провадження в ситуації, за якої допит захисника як свідка прямо заборонений законом (стаття 65 КПК), а допит слідчого – вельми поширене явище.

Проте, на наш погляд, функція слідчого як представника сторони обвинувачення завершується із закінченням досудового розслідування. В судовому засіданні слідчий допитується як свідок обвинувачення з дотриманням усіх правил допиту свідка, зокрема й права не свідчити проти себе. Тому нам уявляється таким, що заслуговує самої пильної уваги досвід країн Західного світу щодо використання в судовому провадженні доказового потенціалу показань осіб, причетних до кримінальних розслідувань з метою удосконалення національного судочинства.

Західними науковцями проведено безліч теоретичних досліджень щодо оцінки доказового значення й достовірності показань офіцерів поліції та інших органів досудового розслідування, підготовлено чимало практичних посібників, що містять рекомендації з підготовки та проведення прямого допиту слідчого, спрямовані на забезпечення ефективного використання його показань для доведення обвинувачення в судах. З іншого боку існують численні публікації на тему перехресного допиту співробітників правоохоронних органів, причетних до розслідування кримінальних правопорушень.

Рясність спеціальної літератури свідчить про важливість значення, що надається цьому джерелу релевантної інформації для правильного розв'язання судом кримінальних справ. Наведені нижче узагальнені висновки ґрунтуються переважно на адаптованих положеннях навчального бюлетеня Х. Таннера [4], присвяченого стратегічним і тактичним питанням допиту слідчого в судах США. Переконані, що вони можуть бути покладені в основу аргументації щодо необхідності імплементації в наше законодавство та судову практику досвіду передових країн світу.

1. Слідчий або інший співробітник правоохоронного органу, що вів досудове розслідування, може бути допитаний як свідок фактів, які свідчать про побачене чи почуте ним під час розслідування, зокрема про те, що він особисто робив в ході слідства, про слідчі дії, висновки та спостереження, про дотримання передбачених законом процедур, які забезпечили справедливе та об'єктивне розкриття фактів.

2. Прокурор подає суду докази через допит свідків, зокрема під час допиту слідчого. Наприклад, коли слідчий виявляє будь-які потенційні речові докази на місці події очікується, що він опише ці об'єкти, сформулює ланцюг висновків та ідентифікує предмет, якщо він буде представлений прокурором як доказ у суді.

3. У кримінальному судочинстві можна використовувати досвід слідчого не тільки, щоб розповісти, що й навіщо було зроблено слідством, можна також пояснити, чому не проведено певних видів слідчих дій, зазвичай пов'язаних зі збором доказів, або чому не було перевірено інші версії досліджуваної події.

4. Слідчого не допитують про те, що йому повідомив потерпілий або свідок, це типове свідчення з чужих слів, яке в американському судочинстві ще називається «слухом» і за загальним правилом, що діє в українському судочинстві, є недопустимим. Однак поведінка жертви, що включає емоційні та фізичні реакції (плач, уривчасте дихання, лихоманка, тремтіння тощо), які спостерігаються, коли жертву просять розповісти (і, в певному сенсі, заново пережити) те, що з нею сталося, не вважається слухом.

Такі реакції можуть бути дуже важливими доказами, що підтверджують як факт злочину, так і травматичний характер зазіхання. Вони також часто необхідні для пояснення нелогічної поведінки жертви, скажімо щодо затримки повідомлення про злочин. Інші дані можуть стосуватися поведінки жертви під час та після нападу. Надто важливим вважається розуміння судом всього контексту досвіду жертви.

5. Оскільки слідчий зазвичай дає показання після потерпілого, він може прояснити ті частини його показань, які є необхідними. До прикладу, прокурор може попросити слідчого вказати дату його бесіди з потерпілим, щоб наголосити на тому, що слідчий допит набагато ближче за часом до нападу, ніж показання потерпілого в суді.

6. Слідчий може бути допитаний про те, що підозрюваний розповів йому під час розслідування. При цьому показання слідчого про визнання підозрюваним своєї причетності до події, що розслідується, не вважається показанням з чужих слів. Логіка полягає в тому, що визнання негативного факту особою, підозрюваною у кримінальних правопорушеннях, з більшою ймовірністю буде правдою, оскільки це визнання суперечить інтересам підозрюваного. Навпаки, заперечення правопорушення служить інтересам підозрюваного тому менш надійне.

7. Через слідчого прокурор може інформувати суд про передові методи розслідування. Це може допомогти пояснити хід слідства, зокрема те, що зробив слідчий, і як це було зроблено, що додає довіри слідчому як висококваліфікованому про-

фесіоналу. Це також є гарною основою для переходу до експертних показань слідчого.

8. В американських судах посадових осіб правоохоронних органів, які проводили досудове розслідування, часто допитують як експертів – фахівців у галузі своєї діяльності. Компетентність поліції визначається як сукупність знань, підготовки та досвіду, завдяки яким офіцери особливо добре знаються на тому, що суди вважають їх основними професійними завданнями[6, с. 484].

Якщо свідок володіє спеціальними знаннями, що виходять за рамки звичайних знань, і ці знання допоможуть суду зрозуміти докази або встановити цей факт, він може давати показання як свідок-експерт за умови, що суд вважає його показання допустимими й достовірними. Водночас наявність формальної освіти будь-якого роду не є обов'язковою, і в США вона не обов'язково переконлива для суду, бо свідок, який дає показання на основі великого досвіду, може бути більш ефективним, ніж високоосвічений свідок з невеликим практичним досвідом або без нього.

В Україні також мається правова основа для такого допиту (частина сьома статті 95 КПК України). Слідчий, який має багатий досвід та ґрунтовні знання в галузі криміналістичної методики розслідування правопорушень певної категорії, міг би бути допитаний щодо типових моделей поведінки злочинця та жертви, схарактеризувати звичайні наслідки злочинного зазіхання, описати типову слідову картину місця злочину, розповісти про науково обґрунтовані методики розслідування дій, тактику проведення окремих слідчих дій тощо.

Як і показання будь-якого іншого свідка, свідчення експерта мають обмеження. Найбільш очевидним із них є те, що експерт не повинен давати показання з питань, що виходять за межі, продемонстрованої суду компетентності. Наприклад, свідок-експерт, який має право пояснити суду, як жертва сексуального насильства може відреагувати на злочинне посягання, не може засвідчити, що жертва у цій справі зазнала нападу, що жертва говорить правду або що підсудний відповідає профілю статевого злочинця і винен у злочині. Всі ці думки виходять за межі компетенції та ролі свідка, покликаного допомогти суду зрозуміти факти у доказах.

Висновки. Не складно, здавалося б, зрозуміти, що впровадження у національне законодавство таких понять, як прямий і перехресний допит або навідне запитання означало початок «гри» за новими правилами, які теорія та практика українського судочинства так і не спромоглися сформулювати і якимось чином формалізувати. Ще очевиднішим є те, що якщо новий порядок нами запозичений, то немає серйозних причин, з яких варто було б нехтувати перевіреними століттями правилами його функціонування. Нема потреби повторювати той самий історичний шлях, щоб переконатися в їхній розумності та ефективності. З огляду на це слід розробити та впровадити в практику відповідні змагальній парадигмі правила судового допиту, зокрема суб'єктів досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стахівський С.М. Показання свідка як джерело доказів у кримінальному процесі: навч. Посібник. Київ: Ордан, 2001. 96 с.
2. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. Київ: НВТ «Правник», НАВСУ, 1999. 126 с.
3. Müller, K. (2012). *Polizeibeamte als Zeugen im Strafverfahren – vom Ermittler zum personellen Beweismittel. Vom Ermittler zum Beweismittel*, BOORBERG.
4. Tanner, H. (2018). *The Investigating Officer's Direct Exam: Strategic and Tactical Considerations to Take Advantage of the IO's Expertise*. https://evawintl.org/wp-content/uploads/2018-01_TB-Direct-Examination.pdf.
5. Тертышник В.М. Проблемы теории и практики доказывания на досудебных стадиях современного уголовного процесса: монография. Сумы, 1995. 196 с.
6. Lvovsky, A. (2021). Rethinking Police Expertise [Review of *Rethinking Police Expertise*]. *Yale Law Journal*, 131(2), 370–781. <https://www.yalelawjournal.org/issue/issue/volume-131-issue-2-november-2021>.